

НАСТАВА “ИСТОРИЈЕ СРПСКОГ НАРОДА У 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА” НА ОДЕЉЕЊУ ЗА ИСТОРИЈУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ¹

Сажетак: У раду ће бити анализирана настава на предмету “Историја српског народа у 19. и почетком 20. века” на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду. Саставни део рада биће анализа литературе и извора који се користе на часу, те проблеми и противречни ставови у историографији. Скренућемо пажњу на савремене приступе настави, интерактивну наставу и организацију часова уз помоћ савремене образовне технологије. Мултимедијалне презентације и документарни филмови веома су важни сегменти рада на часу и представљају излазак из “традиционалних” оквира часова и предавања *ex cathedra*. Различити приступи настави омогућавају студентима лакше савладавање предвиђеног градива и правилно схватање проблема историје српског народа од 1804. до 1918. године у Србији, Црној Гори, Хабзбуршком и Османском царству. Рад на изворима и релевантној литератури даје студентима више могућности да правилно сагледају све проблеме историје српског народа у 19. и почетком 20. века, подразумевајући под тим политички, привредни, друштвени и културни развој у условима различитих државно-правних оквира.

Кључне речи: настава, историја српског народа, 19. век, периодизација, континуитет, историографија

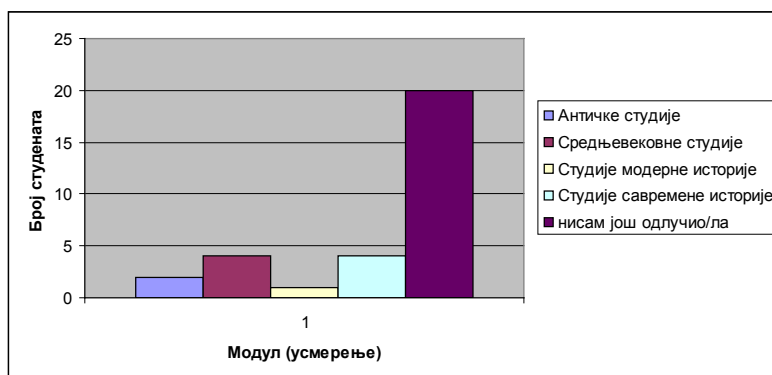
1. Хронолошки и географски оквир предмета

Основне академске студије историје на Филозофском факултету у Београду усмерене су на стицање знања и развијање способности и вештина неопходних за професионални рад историчара у образовању и другим делатностима које захтевају компетенције тог профила.² Студијски програм основних академских

¹ Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке *Српска нација – интегративни и дезинтегративни процеси* (Ев. бр. 177014)

² Циљеви основних академских студија историје су следећи: упознавање са предметом, методама и развојем историје као посебне научне дисциплине; оспособљавање за разумевање специфичности историје као научне дисциплине у одређеним хронолошким, просторним и садржинским оквирима; оспособљавање за разумевање узрочно–последичних веза у вертикалном, хронолошком и хоризонталном просторном опсегу; стицање свести о неопходности строгог придржавања етичких норми у историјској науци; усвајање способности

студија историје структуриран је тако да студент током првих шест семестара студија похађа наставу из обавезних теоријско-методолошких и научно-стручних предмета из области историје. Студијски програм у седмом и осмом семестру предвиђа опредељивање студента за један од следећа четири хронолошки конципирана модула: 1. Античке студије, 2. Средњовековне студије, 3. Студије модерне историје и 4. Студије савремене историје. Студенти на трећој години студија најчешће још увек нису одлучили који модул ће изабрати у четвртој години студија. У анкети која је спроведена 5. октобра 2011. године, на уводном часу из *Историје српског народа у 19. и почетком 20. века*, 65% студената још увек није одлучило за који модул ће се определити, док је само један студент (3% укупног узорка) био сигуран да ће изабрати модул Студије модерне историје, у оквиру кога се детаљније изучавају и проблеми из *Историје српског народа у 19. и почетком 20. века*, кроз низ уже стручних предмета.

Слика 1. Број студената по модулима које планирају да изаберу у четвртој години студија

интерпретације чињеница и критичког мишљења на основу примене резултата историјске науке; усвајање знања из историје људског друштва од антике до савременог доба; усвајање знања из историје српског народа; развијање способности за разумевање и критичко тумачење историјских процеса, појава и догађаја у развоју људског друштва у различитим епохама и областима; развијање способности примене стечених знања на професионалан начин у свим потенцијалним облицима професионалног бављења историјом (припремање и извођење наставе историје у основном и средњем образовању; учешће у раду културних установа – архива, библиотека, музеја, галерија, културних центара, медијских установа, политичких странака); оспособљавање за самостално дефинисање тематских и потенцијално истраживачких проблема у конкретним временско–просторним оквирима; оспособљавање за самостално проналажење и коришћење историјске литературе; оспособљавање за самосталну примену основних начела историјске методологије – прикупљање и критичку анализу историјских извора свих врста и провенијенције; развијање способности употребе најновијих информационо-комуникационих технологија у овладавању знањима из области историјске науке и способности за праћење и примену нових резултата научних истраживања у земљи и иностранству; развијање способности за популаризацију историје као научне дисциплине; развијање способности размишљања о значајним актуелним политичким, друштвеним и културним питањима на основу научно засноване историјске перспективе; формирање научно засноване историјске свести о српском, европском и светском историјском наслеђу; развијање способности за даље образовање и усавршавање знања и вештина у свим потенцијалним облицима професионалног деловања и способности неопходних за наставак студија на другом степену високог образовања – академским мастер студијама. Доступно на: http://www.f.bg.ac.rs/istorija/program_studija.php?god=3&nivo=0 [12. 12. 2011]

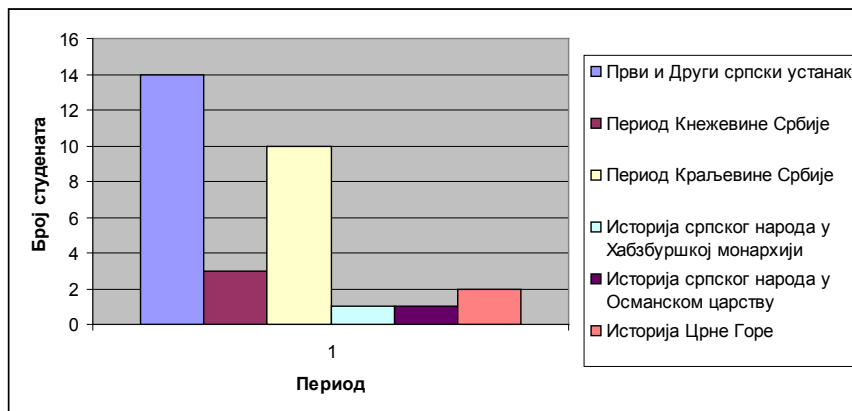
Од 2002. године некадашњи предмет *Национална историја новог века* подељен је на два предмета: *Историја српског народа у новом веку 1* и *Историја српског народа у новом веку 2*. Од 2005. године та два предмета добијају нове називе: *Историја српског народа (16–18. век)* и *Историја српског народа у 19. и почетком 20. века*. По студијском плану и програму, предмет *Историја српског народа у 19. и почетком 20. века* је двосеместрални, изучава се на трећој години основних академских студија историје, има фонд часова 2+2 и обим од 10 ЕСПБ. Хронолошки оквир предмета обухвата период од почетка Првог српског устанка (1804), односно последњег аустријско-турског рата, код нас познатог под називом Кочина крајина (1788–1791), до стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1918). Географски оквир предмета обухвата не само простор Кнежевине/Краљевине Србије, већ читав простор на коме је живео и живи српски народ – простор Црне Горе, Хабзбуршког и Османског царства. Два часа недељно (90 минута) посвећена су Историји Србије у 19. и почетком 20. века, док су два часа недељно посвећена Историји српског народа у Црној Гори, Хабзбуршком и Османском царству у 19. и почетком 20. века.

Табела. 1 План курса *Историја српског народа у 19. и почетком 20. века*

Историја Србије у 19. и почетком 20. века (2 часа недељно)	Историја српског народа у Црној Гори, Хабзбуршком и Османском царству у 19. и почетком 20. века (2 часа недељно)
Београдски пашалук крајем 18. века (Кочина крајина; кнежинска самоуправа; време дахија)	Црна Гора – основни појмови (територија; племе; владичанство; гувернадурство)
Српска револуција 1804–1807. (Оружана борба српских устаника за обнову државе 1804–1807)	Црна Гора за време Наполеонових ратова 1797–1815.
Српска револуција 1807–1813. (Оружана борба за обнову државе 1807–1813)	Рад на изградњи институција власти у Црној Гори за време владике Петра I
Српска револуција 1814–1815. (Оружана борба за обнову државе 1814–1815)	Црна Гора у време владике Петра II (1830–1851)
Српска револуција 1804–1815. (Устаничка држава – устројство, институције, функционисање)	Срби у Хабзбуршком царству од краја 18. века до 1848. (правни оквир; положај)
Полуаутономија (Кнежевина Србија 1815–1833)	Срби у Хабзбуршком царству од краја 18. века до 1848. (правни оквир; положај)
Србија у превирању 1833–1842. (опозиција, уставно питање, династијска смена)	Срби у револуцији 1848–1849. (почетак револуције; Мајска скупштина)
Кнез-Милошева Србија: становништво, привреда, друштво	Срби у револуцији 1848–1849. (ратовање 1848–1849; стварање Војводства Србија и Тамишки Банат)
Уставобранитељи 1842–1858. (развитак државних институција)	Срби у Османском царству у првој половини 19. века (Босански и Румелијски ејалет; положај Срба; устанци)

Уставобранитељи 1842–1858. (национална политика)	Књажевина Црна Гора: владавина књаза Данила (1851–1860)
Светоандрејска скупштина и друга владавина кнеза Милоша Обреновића (1858 – 1860)	Црна Гора 1860–1875. (ратови; реформе)
Друга владавина кнеза Михаила Обреновића 1860–1868. (унутрашњи развитак)	Црна Гора у Источној кризи 1875–1878. (рат за независност; независност)
Друга владавина кнеза Михаила Обреновића 1858–1868. (спољна и национална политика)	Срби у Хабзбуршком царству 1849–1867.
Србија 1868–1875. (Друго Намесништво и почетак владе кнеза Милана Обреновића)	Срби у Хабзбуршком царству 1867–1878. (Положај српског народа у Јужној Угарској, Хрватској и Славонији и Далмацији)
Србија у Источној кризи 1875–1878. (ратови за независност)	Срби у Османском царству 1875–1878. (Устанци; последице Источне кризе на српски народ у Османском царству)
Србија у Источној кризи 1875–1878 (у међународним односима, Берлински конгрес – независност)	Црна Гора 1878–1905. (Аутократија књаза Николе)
Србија 1878–1903. (политички живот; странке; уставни развитак)	Црна Гора 1905–1912. (Уставност и политичке борбе)
Србија 1878–1903. (модернизација државе)	Црна Гора у Балканским ратовима 1912–1913.
Србија 1878–1903. (спољна и национална политика)	Црна Гора у Првом светском рату
Династијска смена (Мајски преврат 1903; узроци и последице)	Срби у Јужној Угарској 1878–1914. (Борба за национална и политичка права)
Србија 1903–1912. (на путу парламентарне демократије)	Политички, привредни и културни живот Срба у Хрватској и Славонији
Србија 1903–1912. (спољнополитички изазови: сучељавање са Аустроугарском)	Политика Новог курса у Далмацији
Србија 1878–1912. (становништво, привреда, друштво)	Хрватско-српска коалиција
Стварање Балканског савеза	Босна и Херцеговина под аустроугарском окупацијом (Правни оквир; друштво; привреда)
Србија у Балканским ратовима	Национални покрет Срба у Босни и Херцеговини под аустро-угарском окупацијом
Србија у Првом светском рату: ратовање 1914–1918.	Срби у Османском царству 1878–1908. (Политичке и друштвене прилике)
Србија у Првом светском рату: окупација и отпор 1915–1918.	Национални покрет Срба у Османском царству 1878–1908.
Србија у Првом светском рату: од Српства ка Југословенству	Од Младотурске револуције до ослобођења: Срби у Османском царству 1908–1912.

У хронолошким и географским оквирима које обухвата предмет *Историја српског народа у 19. и почетком 20. века* студенти су најчешће заинтересовани за период Првог и Другог српског устанка (45%) док је по заинтересованости студената следећи период период Краљевине Србије (32%).

Слика 2. Периоди из *Историје српског народа у 19. и почетком 20. века* по заинтересованости студената

2. Наставни процес

Један од највећих проблема са којима се сусрећемо у настави, не само на предмету *Историја српског народа у 19. и почетком 20. века*, већ и на другим предметима на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду, јесте непостојање уџбеника за поједине предмете. Због тога се у настави историје српског народа најчешће као приручник користи *Историја српског народа*³. Додатни приручници на предмету *Историја српског народа у 19. и почетком 20. века* јесу дела Слободана Јовановића⁴, Радоша Љушића⁵ и Василија Крестића⁶. Студенти, да би правилно сагледали проблеме из историје српског народа у Османском и Хабзбуршком царству, треба да консултују из опште историје дела која се односе на историју Османског царства и Хабзбуршке монархије.⁷

³ Група аутора, више издања.

⁴ 1990. *Уставобранитељи и њихова влада (1838–1858)*. Београд: БИГЗ, Југославија Публик, СКЗ; 1990. *Друга влада Милоша и Михаила (1858–1868)*. Београд: БИГЗ, Југославија Публик, СКЗ; 1990. *Влада Милана Обреновића, I-II (1868–1878, 1878–1889)*. Београд: БИГЗ, Југославија Публик, СКЗ; 1990. *Влада Александра Обреновића, I-II (1889–1897, 1889–1903)*, Београд: БИГЗ, Југославија Публик, СКЗ.

⁵ 2008. *Српска државност 19. века*. Београд: СКЗ.

⁶ 1995. *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

⁷ Тејлор, Џ. П. Ален. 2001. *Хабзбуршка монархија*. Београд: Слио; Група аутора. 2002. *Историја Мађара*. Београд: Слио; 2002. *Историја Османског царства*. (ур. Р. Мантран). Београд: Слио; Поповић, Васиљ. 1996. *Источно питање. Историјски преглед борбе око опстанка Османлијске*

Студенти у наставном процесу треба да:

- Одреде главне промене које се догађају у развоју (државном, економском, друштвеном) Кнежевине/Краљевине Србије, те српског народа у Османском и Хабзбуршком царству у 19. веку
- Уоче њихову посебност
- Открију одређене правилности и токове и уоче различите врсте међу њима
- Испитају политичке, социјалне, економске и културне чиниоце и услове у оквиру којих настају ти токови и правилности
- Испитају њихове непосредне и посредне последице по државу, али по и живот људи
- Уоче како се гледишта и идеје у вези са овим појавама мењају током времена

Модерна настава подразумева примену модерних наставних средстава и метода наставе (мултимедијалне презентације, филмови) и превазилажење традиционалне наставе. Употреба модерних наставних средстава има више циљева, од којих су неки: повећање мотивације студената за учење и развијање интересовања за наставу; подстицање студената да уочавају, запажају, разумеју и повезују односе и ситуације које су видели на филму и оне које су обрађене у изворима и литератури; подстицање студената да вреднују, критикују и изнесу свој суд (формирање сопственог мишљења, аргументација и дискусија); подстицање студената да формулишу, резимирају и синтетизују различита сазнања. Када је реч о предмету *Историја српског народа у 19. и почетком 20. века* сви студенти су у обавези да у току академске године ураде две PowerPoint презентације на одређену тему, које презентују својим колегама. Тиме се свакако подстиче активна настава и ствара добра интеракција између наставника и студената. Саме теме за презентовање су одабране тако да обухвате различите проблеме из државног, друштвеног и економског развоја историје Србије и историје српског народа у Црној Гори, Хабзбуршком и Османском царству у 19. и почетком 20. века, чиме се покривају све теме из градива, неопходне за разумевање појединих целина.

Поред презентација, у настави се користе и филмови, чија примена пружа велике могућности и чија улога је вишеструка. У настави на предмету *Историја српског народа у 19. и почетком 20. века* користе се делови документарних филмова Кнежевина Србија и Краљевина Србија из 2008. године, серије Вук Караџић⁸, те документарци о Живојину Мишићу (“Од пастира до славног војсковође”), о Колубарској бици и Првом светском рату уопште (“Где цвета лимун жут”). На тај начин се излази из “традиционалних” оквира часова и предавања *ex cathedra*, а поједини проблеми се преко визуелног материјала и приручника много боље разумеју.

царевине у Леванту и на Балкану. Београд: САНУ.

⁸ Телевизијска серија из 1987. године. Од посебног значаја делови 4. епизоде (Правитељствујући совјет) и 7. епизоде (Таковски устанак).

3. Проблем периодизације

Ако погледамо читав период *Историје српског народа у 19. и почетком 20. века* посебно важан проблем јесте проблем периодизације. У настави на предмету о коме је реч придржавамо се периодизација проф. др Радоша Љушића, које су можда једне од најправилнијих.⁹ Периодизација која прати државни развој Србије има три целине:

- 1788/1804–1835. Српска револуција (борба за државу)
- 1835–1878. Вазална држава
- 1878–1918. Независна држава (борба за уједињење српског и југословенских народа)

Са друге стране, када друштво и друштвене односе ставимо у средиште пажње, три наведена периода су насловљена:

- 1788/1804–1835. Феудално друштво
- 1835–1878. Друштво слободних сељака
- 1878–1918. Друштво сељака – грађана

Година 1835. овде се први пут узима као прекретница. Први период карактеришу: стварање државе, доношење устава и закона, укидање феудализма, почетак рада на сузбијању турског наслеђа, Вукова културна делатност. Други период карактеришу: династијске борбе, олигархијска, а затим апсолутистичка власт, изградња установа, настанак националног програма, Грађански законик, гарнизонска и народна војска, појава либералних идеја, штампа, омладински покрет, романтизам, ковање новца, телеграф. Трећи период има добро устаљене границе. Године 1918. нестаје Србија као држава и не утапа се у државу српског, већ југословенског народа. Овај период обележава: појава странака, парламентарни живот, демократија, процват штампе, железница, Народна банка, употреба струје, индустријализација, ратови за ослобођење и уједињење, Универзитет, стајаћа војска.

Правилном периодизацијом омогућава се свима који учествују у наставном процесу, и наставницима и студентима, да лакше поделе целокупно градиво и кроз мање хронолошко-тематске целине сагледају на најбољи могући начин историју српског народа у 19. и почетком 20. века.

4. Континуитет и промена

У трагању за потврдом континуитета треба тражити знаке непрекинутог или поступног, еволутивног развоја. Такође, треба бити свестан чињенице да промене не значе увек прогрес и да је појам прогреса пун вредносних одређења, те да појам вредности може бити различит у различитим државама,

⁹ Љушић, Радош. 1998. *Политичке генерације у Србији, Српске политичке генерације 1788–1918*. У Зборник радова Историјског института САНУ, књ. 15. Београд: САНУ, 19–29.

друштвим и културама. Брзина промене је различита у зависности од тога да ли посматрамо политичку, економску, социјалну или културну сферу. Свакако да се појмови континуитет и промена не уклапају лако у конвенционалну структуру редоследа у традиционалним програмима историје, осим када се примене на одређене догађаје. Због тога је од велике важности кроз структуралне целине дати студентима могућност да уоче континуитет и промене. Наставни процес на предмету који обрађујемо је свакако усмерен ка овим проблемима, јер се кроз обраду хронолошко-тематских целина они јасно уочавају.

Узмимо за пример два периода у историји Кнежевине Србије – период Српске револуције (1788/1804–1835) и период Вазалне државе (1835–1878). Студенти кроз обраду мањих наставних јединица у оквиру ових целина могу јасно да уоче и континуитет и промене. Те промене су свакако најочљивије на пољу државног развоја – преко борбе за државу у Првом српском устанку (уређење Устаничке државе – Уставна акта из 1805, 1808. и 1811. године), фермана које је кнез Милош добио 1815/1816. године, Хатишерифа из 1829, 1830. и 1833. године, Сретењског устава (1835), Четвртог Хатишерифа (1838), тзв. Преображенских закона кнеза Михаила (1861), Устава из 1869. године до Берлинског конгреса (1878) и добијања независности.

Други пример може бити развој српске националне идеје у 19. веку. Кроз фазе државног развоја Србије можемо пратити и континуитет и промене идеје о националном уједињењу и стварању уједињене српске државе. Први период представља доба заноса, време када се стварала нововековна Србија и маштало о обнови средњовековног царства. Други период, временски најдужи, време је доградње аутономије и борбе за независност, доба када су настала *три програма о уједињењу српског народа*. Трећи период је доба самосталности српске државе, која се борила за српско, а остварила је *несрећно југословенско уједињење*.¹⁰ Почевши од Првог српског устанка и устаничких идеја о решењу српског националног питања, преко кнеза Милоша, *Начертанија* Илије Гарашанина и плана о *Српским сједињеним државама* Константина Николајевића, српска национална идеја се уобличавала и тежила изналажењу пута ка свом остварењу. Концепције решавања српског националног питања су се донекле разликовале у зависности од њиховог творца, али су у већини случајева биле доста сличне, нарочито у погледу територија које је требало да обухвати будућа српска држава. Осамдесете и деведесете године 19. века су врло плодноне у развоју националне идеје и решавања српског националног питања. Србија је после Берлинског конгреса морала да узмакне у својим спољнополитичким плановима, а у српским политичким круговима су се као најнепосреднији спољнополитички задаци државе сматрали они који су се односили на стицање позиција у Старој Србији и Македонији. То је, као што се врло лако да приметити, било далеко од оног некадашњег програма широко замишљене балканске политике. Са друге стране, рачунало се да је

¹⁰ Љушић, Радош. 2005. *Србија 19. века – изабрани радови*, књ. 3. Београд: Новинско-издавачка установа Војска, 253.

то једини правац у коме Србија не би наишла на противљење суседне моћне Монархије и осталих сила. Велики проблеми са којима се суочавала српска држава у стицању позиција у Старој Србији и Македонији допринели су да српска политичка и интелектуална елита почиње да ради на премошћивању појединих препрека. Скоро сви припадници политичке и интелектуалне елите сложни су када су у питању начини остваривања српског националног програма. Савез са осталим балканским народима је кључна тачка. Балкански ратови су показали да је слога балканских народа неопходна за ослобођење европског дела Османске царевине. И на крају, важно је подвући чињеницу да су велике силе играле огромну улогу на Балканском полуострву и међу балканским државама. Политика великих сила и њихове интересне сфере биле су нешто са чим су балканске државе морале рачунати, а српски интелектуалци су свакако водили рачуна о томе.

Правилним усвајањем и разумевањем проблема који су били везани за националну политику Кнежевине/Краљевине Србије и питања уједињења српског народа у једну државу студенти треба да схвате и усвоје и промене, али и континуитет у дужем временском периоду.

5. Противречни ставови у историографији – пример берлинског конгреса (1878)

Један од највећих проблема са којима се сусрећемо у наставном процесу јесте коришћење релевантне литературе. Овај проблем нарочито се истиче када је реч о појединим проблемима у Историји српског народа у 19. и почетком 20. века, за које у историографији постоје противречни ставови.

Узећемо за пример Берлински конгрес 1878. године. Резултати Берлинског конгреса оваплоћени су у државноправном и територијалном прекомпоновању Балкана. Конгрес је требало да слови као решење Велике источне кризе, али је сходно потоњим догађајима, представљао само нову страницу у решавању Источног питања. Питањем Берлинског конгреса и онога што је он донео Србији бавили су се многи наши историчари, од Васе Чубриловића, Васиља Поповића, Владимира Ћоровића, Милорада Екмечића, Михаила Војводића, Радоша Љушића до Чедомира Попова и многих других. Чињеница је да у нашој историографији нема јединственог мишљења по питању последица Берлинског конгреса по Србију. У наставном процесу неопходно је упутити студенте да самостално сагледају поједина питања и покушају да донесу сопствене закључке о којима се може дискутовати. Одакле се јавља негативан став историографије о Берлинском конгресу? Који историчари су заступали ово становиште? Колико је Србија добила на Берлинском конгресу, а колико је изгубила? Да ли је уопште Србија могла очекивати да добије много више?

Да би разумели значење одлука самог Конгреса по Србију и Црну Гору, битно је истаћи да Србија и Црна Гора до тада нису биле ни војно, ни

економски, ни политички, слободне и самосталне. У развоју србијанске и црногорске, односно српске државности, био је то врхунац који се тада могао постићи.¹¹ Година 1878. је свакако једна од најзначајнијих година у српској историји 19. века, година када су две српске државе, Србија и Црна Гора стекле независност. То свакако није мали успех и не може се окарактерисати у негативном светлу.¹² Са друге стране, обе српске државе стекле су знатна територијална проширења. Србија је добила четири округа (Врањски, Нишки, Пиротски и Топлички).¹³ Признање црквене самосталности уследило је недуго после стицања независности. Иако је Србија тада добила, поред Турске, још два нова противника, Бугарску и Аустроугарску, свакако да је стицањем независности, после скоро пола века вазалног положаја, показала довољно националне енергије за самосталну државност. Речи кнеза Милана, истакнуте у Прокламацији којом је обелоданио стицање независности, добро нам карактеришу одлуке Конгреса по Србију: "И ако овај Уговор није намирио све жеље српске, опет, према приликама, у којима је ова велика међународна погодба утврђена, Србија има да буде захвална на високој благонаклоности Великих Сила".¹⁴

Историчари су често само константовали одлуке Конгреса, често без икаквог коментара, као да се нас нису ни тицале и као да нису имале никаквог значаја.¹⁵ Српска историографија је често истицала негативне, али не и позитивне одлуке Берлинског конгреса. У проучавању Берлинског уговора долазимо до врло важне одредбе, а то је одредба која се односи на Босну и Херцеговину. Чланом 25. Берлинског уговора, Аустроугарска је добила право окупације Босне и Херцеговине.¹⁶ Управо је ова одредба доста утицала на став потоњих историчара, који су истицали "антисловенски карактер конгреса", наводећи често да је "Србима остављено да живе у сенци Аустроугарске, разбијени, завађени и распарчани".¹⁷ "Берлински

¹¹ Љушић, Радош. 2004. *Ангажована историографија*. Београд: Алфа, 224; *Српска државност 19. века*, 170.

¹² "Не треба да мислимо да је добитак независности незнатан добитак. Не треба тај добитак да оцењујемо са гледишта материјалног, па да кажемо: нећемо више плаћати 40.000 дуката годишње, и то је све! Ми смо добили много више. Што је слобода за појединог човека, то је независност за државу... Ја сам имао прилике да видим славног историка Ранкеа ... он ми је честитао признање независности као највеће благо, што је наша земља могла добити", Ристић, Јован. 1898. *Дипломатска историја Србије за време српских ратова за ослобођење 1875–1878*. II. Београд: Државна штампарија, 206; *Балкански уговорни односи*. док. бр. 33, 130.

¹³ *Српска државност 19. века*, 168–170; Самарџић, Момир. 2006. *Европа и обележавање граница Србије 1878–1879*. Нови Сад: Филозофски факултет, 40–53.

¹⁴ *Дипломатска историја Србије за време српских ратова за ослобођење 1875–1878*. II, 271.

¹⁵ *Ангажована историографија*, 225.

¹⁶ 1998. *Балкански уговорни односи 1876–1996*. (ур. М. Стојковић). Т.1 (1876–1918). Београд: ЈП Службени лист СРЈ, док. бр. 32, 123.

¹⁷ Ћоровић, Владимир. 1989. *Историја Срба*. Т.3. Београд: Београдски издавачко-графички завод, 145.

конгрес је био, пише Ћоровић, четврто велико разочарање за српски народ и дефинитиван пораз српске романтике 19. века¹⁸. У даљем излагању видимо да Ћоровић напомиње да су Босна и Херцеговина и Новопазарски санџак, биле изгубљене за српску државу. Позитивних оцена Берлинског конгреса код Ћоровића нема. Проф. Радош Љушић објашњење Ћоровићевог става налази у чињеници да је он писао у време владавине Карађорђевића, када су најчешће прећуткивани успеси које је Србија постигла за владавине Обреновића.¹⁹ Тиме долазимо до тачке на којој је историографија почела да Берлински конгрес тумачи, пре свега, имајући на уму окупацију Босне и Херцеговине. Историографија је ту одлуку Конгреса сматрала "поразом" који се приписивао целом Српству. Слично мишљење Ћоровићевом заступа и Васа Чубриловић, што се да видети већ из наслова који даје времену од 1878. до 1903. године – "Аустријска превласт у српским земљама".²⁰ Васиљ Поповић одлази чак и даље у тумачењу самог конгреса, наводећи да је на њему, тј. Берлинском конгресу "посејано семе, за које је сваки државник са иоле развијеним историјским схватањем морао предвидети да ће кад тад уродити великим злом".²¹ Одсецање делова Српства од матице Србије, била је болна тачка али, како Поповић даље наводи, "упркос великој несразмери између сила Србије и њених противника, ипак" неумитан историјски развитак је морао њој донети победу".²² Милорад Екмечић је следио Ћоровића и Чубриловића, што се види из његових бројних дела, где често користи синтагме којим означава овај период српске историје као "историјски пораз" и "српски национални пораз".²³

Историчари који су се бавили проучавањем устанка у Херцеговини и Босни, махом пореклом из тих крајева, несвесно су наметнули историографији мишљење о поражавајућим одлукама Берлинског конгреса. Реално посматрајући, Босна и Херцеговина биле су део Османског царства. Због тога не можемо посматрати окупацију Босне и Херцеговине као пораз, већ више као неуспех. Сагледавање одлука Берлинског конгреса битно је обавити из правог угла и са непристрасношћу. Окупација Босне и Херцеговине била је неминовност тадашње политике коју су диктирале велике силе. Мале земље, попут Србије, које притом нису биле чак ни независне, нису имале много изгледа на успех. Истовремено, Србија је после Берлинског конгреса морала да узмакне у својим спољнополитичким плановима. Чињеница је да је и ово ограничење изазивало незадовољство, а за кривца је сматран Берлински

¹⁸ Исто, 144–145; Српска државност 19. века, 171–172.

¹⁹ Ангажована историографија, 225.

²⁰ Чубриловић, Васа. 1982. *Историја политичке мисли у Србији XIX века*. Београд: Народна књига, 272.

²¹ Поповић, Васиљ. 1927. *Берлински конгрес*. Братство XXII. Београд, 3.

²² Исто, 27.

²³ Види: Екмечић, Милорад. 1989. *Стварање Југославије 1790–1918*. Т.2. Београд: Просвета, 330–333.

конгрес, односно његове одлуке које су се тичале аустријске окупације Босне и Херцеговине. Тиме је заправо стављена граница, која није дозвољавала Србији остварење некадашњих спољнополитичких планова, усмерених, између осталог, и према Босни и Херцеговини. Како проф. Радош Љушић наводи, “српске тежње у време Велике источне кризе биле су огромне, српске могућности биле су скромне, разочарање одлукама Берлинског конгреса било је неминовно.”²⁴

Рад на часу, када су у питању овакве теме, треба да буде усмерен на то да студенти критички процене материјале из појединих извора и литературе који им нуде различита становишта у односу на исти догађај. Потом треба да сагледају начине на који доба и култура у којој аутори живе утичу на историјска тумачења и закључке и на крају да испитају своје ставове у односу на доступна сведочанства.

Закључак

У раду смо покушали да се осврнемо на најважнија питања и проблеме који су везани за предмет *Историја српског народа у 19. и почетком 20. века* на Одељењу за историју Филозофског факултета. Посебну пажњу посветили смо положају наведеног предмета у оквиру студија Историје на Филозофском факултету у Београду, те самом наставном процесу и његовим кључним тачкама. Применом модерних наставних средстава и метода наставе (мултимедијалне презентације, филмови) излази се из “традиционалних” оквира часова и предавања *ex cathedra*, а поједини проблеми се преко визуелног материјала много боље разумеју.

Анализа бројних историјских извора који осликавају наведени временски период и груписање наставних јединица по хронолошко – тематском принципу пружа студентима могућности да на правилан начин сагледају све проблеме историје српског народа у 19. и почетком 20. века (политички, привредни, друштвени и културни развој), не само на простору Кнежевине/Краљевине Србије, већ читавом простору на коме је живео и живи српски народ – простору Црне Горе, Хабзбуршког и Османског царства. Када је реч о релевантној литератури, од посебног значаја смо истакли питања противречних ставова у историографији. У наставном процесу покушавамо да студенте усмеримо да сами критички процене материјале из појединих извора и литературе, а потом сами испитају своје ставове у односу на доступна сведочанства.

Као један од највећих проблема са којима се сусрећемо у настави на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду, истичемо непостојање уџбеника за поједине предмете. Свакако да је најважнији будући план на предмету *Историја српског народа у 19. и почетком 20. века* израда квалитетног уџбеника.

²⁴ Ангажована историографија, 226.

Danko Leovac

TEACHING OF "THE HISTORY OF THE SERBIAN PEOPLE IN THE 19TH AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY" AT THE DEPARTMENT OF HISTORY OF THE FACULTY OF PHILOSOPHY IN BELGRADE

Summary: The aim of this paper is to analyse teaching of "The history of the Serbian people in the 19th and beginning of the 20th century" at the Department of History of the Faculty of philosophy in Belgrade. Chronologically the course covers the period from the beginning of the First Serbian Uprising (1804), or the last Austrian-Turkish war (1788–1791), to the creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (1918). Geographically the course includes not only the area of the Principality / Kingdom of Serbia, but the entire area where lived and live the Serbian people – the territory of Montenegro, the Habsburg Empire and the Ottoman Empire.

In this paper we analyzed the references and sources used in a class, modern approaches to teaching, interactive teaching and organization of lessons with the help of the modern educational technologies. Multimedia presentations and documentary films are very important segments of work in class, which representing the exit from the "traditional" frameworks of the classes and teaching *ex cathedra*. In addition to multimedia presentations in the classroom used and documentary films, which application in teaching process offers great opportunities and their role is multifaceted. Different approaches to teaching allow students to more easily undertake the planned content and properly understand the problems of the history of the Serbian people from the 1804 until 1918, in Serbia, Montenegro, the Habsburg and the Ottoman Empire. Work on the sources and relevant references gives to students more options to properly consider all the problems of the history of the Serbian people in the 19th and early 20th century, assuming that the political, economic, social and cultural development in conditions of different state and legal frameworks.

We paid special attention to the problem of periodization of the course, and the continuities and changes that students should acquire. Correct application periodization and questions of the continuities and changes allows everyone involved in the teaching process, teachers and students to easily share the entire teaching material. One of the biggest problems which we face in the educational process is the use of relevant literature. This is a specific problem when it comes especially to certain issues in the historiography of the Serbian people in the 19th and beginning of the 20th century in which there was contradictory positions. We took as the example Congress of Berlin (1878). The work in class, when it comes to these topics should be focused on the students to critically assess material from different sources and literature that they offer a different point of the same event. Then students should identify ways in which age and culture in which the authors live affect historical interpretations and conclusions, and finally to examine their views in relation to the available evidences.